

Epidemioloji diaqnostika. Epidemioloji nəzarət. Retrospektiv və operativ epidemioloji təhlil.

Mövzu planı:

1. Epidemioloji diaqnostika anlayışı
2. Epidemioloji nəzarət
3. Müasir sosial - ekoloji dəyişikliklər və epidemik proses
4. Epidemioloji nəzarətin əsas elementləri
5. Retrospektiv və operativ epidemioloji təhlil.

Epidemioloji diaqnostika - əks epidemik işlərin metodik əsasıdır. Klinik təbabətdə, yaxşı məlum olan ümumiləşdirilmiş qayda vardır ki, bu da aşağıdakı 2 müddə ilə qeyd olunur:

1. Yalnız xəstəliyi düzgün aydınlaşdırmaqla xəstəni düzgün səmərəli müalicə etmək olar;
2. Xəstəliyi yox, xəstəni müalicə etmək lazımdır.

Bu qaydalar uzun müddət profilaktik təbabətdə istifadə olunmamışdır. Belə ki, xəstələnməni düzgün aydınlaşdırdıqdan sonra ona qarşı səmərəli profilaktika tədbirləri həyata keçirmək olar. Beləliklə, deyilənləri profilaktik təbabətə tətbiq etməklə biz epidemioloji diaqnostikanı həyata keçirmiş oluruq. Belə ki, epidemioloji diaqnostika vasitəsi ilə əhalinin epidemioloji vəziyyətini aydınlaşdırıb düzgün əks epidemik tədbirlər həyata keçirmək olar.

Epidemioloji diaqnostika özünəməxsus epidemioloji metodlarla aparılır. Bu prosesi həyata keçirmək üçün ilk növbədə lazım olan məlumatlar toplanılır. Toplanmış materiallar retrospektiv və operativ epidemioloji təhlil olunur.

Retrospektiv epidemioloji təhlillə epidemik prosesin inkişaf qanunayğunluqlarını aşkara çıxarmaqla perspektiv əks epidemik tədbirləri planlaşdırırlar. Operativ epidemioloji təhlillə cari idarəedici tədbirlər həyata keçirilir.

Epidemioloji nəzarət

Epidemioloji nəzarət – infeksiya xəstəliklərinin yayılması, onlara qarşı aparılan profilaktik tədbirlər üzərində nəzarət sistemidir. Bu nəzarət dövlət sanitariya nəzarətinin əsas tərkib hissəsi olub, həmçinin gigiyenik cəhətdən əhalinin əməyini, məişətini və istirahətini təmin edir.

Epidemioloji nəzarətin özünəməxsus hüquqi əsasları vardır ki, buna ictimai və inzibati təsir tədbirləri aiddir. Onun texniki və təşkilatı məsələlərini həyata keçirən isə səhiyyə nazirliyidir.

Laborator xidmətə gəldikdə buraya – bakterioloji, virusoloji, kommunal – gigiyena laboratoriyaları, fiziki – kimyəvi müayinə üsulları bölməsi, toksikoloji bölmə və qalıq zəhərli maddələri təyin edən dəstə aiddir.

Ölkəmizdə epidemioloji profilli elmi-tədqiqat institutları vardır ki, bunlarda epidemioloji nəzarəti elmi surətdə həyata keçirilməsini təmin edirlər. Beləliklə, ölkəmizdə əhaliyə sanitar – epidemioloji xidməti həyata keçirən qüvvətli sistem mövcuddur. Bütün bunlar sanitar – epidemioloji nəzarətin aktuallığı ilə əlaqədardır ki, əhalinin sağlamlığına, xəstələnməsinə vaxtında nəzarət edilmiş olsun.

Epidemioloji nəzarətin aktuallığı bir çox məsələlərlə izah olunur ki, bunlardan bir neçə əsasını göstərmək olar: urbanizasiya, miqrasiya, əhalinin mərkəzləşdirilmiş su və qida ilə təmin edilməsi, uşaqların məktəblərdə və məktəbəqədər müəssisələrdə toplanması, beynəlxalq əlaqələrin genişlənməsi və nəhayət biosferanın çirklənməsidir ki, bu da orqanizmin reaktivliyini dəyişdirir və onu infeksiyaya həssas edir.

Hal-hazırda epidemioloji vəziyyət (situasiya) özünəməxsus şəkil almışdır. Belə ki, bir qrup infeksiyon xəstəlikləri vardır ki, bunları hətta idarə oluna bilən infeksiyon xəstəlikləri adlandırırıq, onlara qarşı mübarizədə və profilaktikasında hansı ki, əlimizdə lazımi preparatlar (vaksinlər) vardır ki, epidemiloloq qarşısında bu xəstəliklərin tək-tək təsadüf edilməsi üçün məqsəd qoyulur. Digər tərəfdən biz müəyyən infeksiyon xəstəlikləri idarə edə bilmirik, çünki, əlimizdə həmin xəstəliklərə qarşı effektiv təsir üsulları yoxdur (qrip, respirator infeksiya, müəyyən bağırsağ infeksiyaları və s.)

Son zamanlar meningokok infeksiyaları, QİÇS –in epidemik prosesinin canlanması ilə yeni problemlər ortaya çıxmışdır. Hal-hazırda epidemioloji nəzarətin əsas hissələrindən immunoloji və mikrobioloji monitoring hesab olunur. Belə ki, tək-cə xəstəliyin gedişinə nəzarət etmək yox, həmçinin xarici mühitdə xəstəlik törədicilərinin dövran etməsi və əhalinin immun vəziyyətinə nəzarət etmək lazımdır.

Monitoring - epidemioloji nəzarətin müasir formasıdır. Bu epidemioloji vəziyyətin dəyişməsinin erkən qarşısının alınmasını fasiləsiz izləyən bir sistemdir.

Müasir sosial - ekoloji dəyişikliklər və epidemik proses

Son illərdə hər yerdə, o cümlədən ölkəmizdə əhalinin həyat səviyyəsində sosial – ekoloji cəhətdən çox mühüm dəyişikliklər baş vermişdir ki, bu da epidemioloji cəhətdən böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bunun da ümumi səbəbi elmi –texniki tərəqqidir ki, sosial – ekoloji cəhətdən yeni dəyişikliklər əmələ gəlir.

Elmi - texniki tərəqqinin inkişafı ilə əlaqədar olaraq səhiyyə sistemində də böyük dəyişikliklər əmələ gəlmişdir. Belə ki, son illərdə infeksiyon xəstəliklərin səviyyəsi respublikamızda azalmışdır. Bunun da əsas səbəbi infeksiyon xəstəlikləri üzərində ölkəmizdə ciddi epidemioloji nəzarətin qoyulmasıdır. Epidemioloji

nəzarətin əsas istiqamətlərindən bir neçəsini göstərə bilərik: Ölkənin və ölkə ərazisinin sanitar mühafizəsi, əhalinin normal əmək şəraitinin, məişətinin və istirahətinin təmin edilməsi, yaşayış yerlərinin, təbiətin sağlamlaşdırılması, profilaktik tədbirlərin planlı surətdə həyata keçirilməsi (bura əsasən vaksinasıya və müalicə işlərinin təşkili) və s. aiddir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bütün bu tədbirlər sanitar epidemioloji stansiyalar, profilli elmi tədqiqat institutları və müalicə - profilaktik idarələri tərəfindən həyata keçirilir.

Ümimiyyətlə elmi – texniki tərəqqinin müsbət cəhətləri ilə yanaşı mənfi cəhətləri də vardır. Məs: köhnə texnologiyaya əsaslanaraq istehsalatın genişləndirilməsi xarici mühitin güclü surətdə çirklənməsinə gətirib çıxardır. (Antibiotiklərin geniş istifadəsi, DDT, yeyinti məhsullarına kimyəvi maddələrin qatılması və s.)

Hazırki dövrdə iqtisadi, mədəni, turizm əlaqələrinin intensiv surətdə genişlənməsi, əhalinin bir yerdən başqa yerə köçməsi epidemioloji nəzarətin qarşısına böyük tələblər qoyur. Məhz buna görə də beynəlxalq epidemioloji monitorinqin yaradılması –yəni epidemik vəziyyəti fasiləsiz izləmək və onun təhlükəli istiqamətə dəyişməsinin qarşısını almaq üçün yeni bir sistemin yaradılması meydana çıxır.

Beləliklə monitorinqin yeni sisteminin yaradılması epidemioloji nəzarətin qarşısında duran əsas problemlərdən ibarətdir. Epidemioloji nəzarətin gücləndirilməsi, habelə bir sıra digər amillərdən də asılıdır ki, bu amillərdən biri də **urbanizasiya**dır – yəni yeni şəhərlərin salınması, əhalinin çoxmərtəbəli binalarada yerləşdirilməsi və s. Belə ki, bu zaman kommunal təsərrüfata, ictimai iaşə idarələrinə lazımlı qaydada nəzarət etmək çətinləşir. Hündür mərtəbəli evlərin tikilməsi nəticəsində vahid sahəyə düşən əhalinin sıxlığı artır ki, bu da onlar arasında kontaktı artırır.

Uşaq müəssisələrində (məktəb, bağça, körpələr evi) uşaqların toplanması da epidemik vəziyyətə təsir edən amillərdən hesab olunur. Yay aylarında uşaqların, o cümlədən digər əhali qruplarının şəhər ətrafı yerlərdə toplanması (pioner düşərgələrində) hazırda geniş şəkil almışdır. Bu zaman uşaqlar yeni şəraitə düşdükdə onlar arasında bağırsaq infeksiyaları və hava – damcı infeksiyalarına yoluxmaq təhlükəsi artır. Ona görə də uşaqların infeksiyon patologiyası epidemioloji nəzarətin bundan sonra da qarşısında duran əsas problemlərdən biri hesab olunmalıdır. Belə ki, 14 yaşına qədər olan uşaqlar əhalinin 25 % - nə qədərini təşkil edir ki, onların arasında infeksiyon xəstəliklərlə xəstələnmə 60% -dən çox olur. Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda dünyanın bir çox ölkələrində, o cümlədən bizdə uşaqlar arasında infeksiyon xəstəliklər artmaqda davam edirdi ki, bu da özünü uşaq ölümünün fazinin artması ilə göstərir.

Hazırda sosial –ekoloji vəziyyətin dəyişməsi epidemioloji nəzarətin qarşısında yeni bir problemdə yaratmışdır. Belə ki, xarici mühitin uzun müddət sənaye, məişət

tullantıları ilə çirkləndirilməsi, geniş miqyasda kimyəvi preparatlardan istifadə edilməsi, əhalinin sağlamlıq vəziyyətinin və törədicilərin bioloji aktivliyinin dəyişməsinə gətirib çıxarmışdır. Buna görə də hazırda əhali arasında kollektiv immunitetin vəziyyətinə nəzarət etmək kifayət etmir.

Epidemioloji nəzarətin əsas elementləri

Biz qeyd etdik ki, epidemioloji nəzarət infeksiyon xəstəliklərin dəyişməsi üzərində nəzarət sistemidir. Epidemioloji nəzarəti bir neçə mərhələyə ayırmaq olar:

1. Nəzarətin təciliyyəsi (cari, xəbərdaredici nəzarət)
2. Nəzarətin dövrüliyyəsi (gündəlik, həftəlik, aylıq, illik və s.)
3. Nəzarətin səviyyəsi (şəhər, rayon, vilayət, respublika, ittifaq)
4. Ərazi səviyyəsi (sosial –iqtisadi, coğrafi –iqlim qurşaqları)
5. Ocaq nəzarəti (endemik qurşaqlar)

Qeyd etmək lazımdır ki, nəzarət müxtəlif qrup əhali arasında (peşə, yaş, sosial) müxtəlid qrup infeksiyon xəstəliklərə görə aparılır. Nəzarətin əsas bölmələrindən biri əhali arasında olan immunitetin vəziyyətinə və xəstəlik törədicilərinin sirkulyasiyasına xidmət etməkdir.

Epidemioloji nəzarətin sonuncu fazası profilaktik və epidemiya əleyhinə aparılan tədbirlərin keyfiyyətinin yoxlanılmasıdır.(vaksinasiya). Nəzarətin xüsusi forması ölkə ərazisinə xüsusi təhlükəli infeksiyaların gətirilməsindən qorunmasıdır.

Beləliklə, deyilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, epidemioloji nəzarətin aşağıdakı konsepsiyaları vardır:

1. Epidemioloji nəzarətin məqsədi - əhalinin infeksiyon xəstəliklərin səviyyəsinin azaldılması və ləğv edilməsi üçün epidemik prosesi idarə etməkdir.
2. Nəzarətin idarəetmə obyektii – epidemik proses, subyektii – səhiyyə orqanlarıdır.
3. Nəzarətin idarəetmə vasitələri – profilaktik və epidemiya əleyhinə tədbirləri həyata keçirməkdir.
4. İdarəetmənin təşkilini - əsas sanitar – epidemioloji idarələr və səhiyyə nazirliyinin müvafiq idarələri həyata keçirirlər.

Epidemioloji nəzarətin elmi – metodik əsasını profilli elmi- tədqiqat institutları təşkil edir.

Epidemioloji nəzarətin məqsədi - xəstəlikləri idarə etmək üçün hərtərəfli məlumatlar əldə etmək və bu məlumatlara əsasən infeksiyon xəstəliklər qarşı səmərəli mübarizə və profilaktika tədbirləri həyata keçirməkdir. Epidemioloji tədbirləri həyata keçirmək üçün aşağıdakı məsələləri həlləmək lazımdır:

1. Ərazinin qiymətləndirilməsi, infeksiyanın yayılma xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmaq;
2. Zamandan asılı olaraq hər bir infeksiyada epidemik prosesin dinamikasını, gedişini qiymətləndirmək;
3. Hər hansı bir infeksiyanın baş verə biləcəyi ərazilərin rayonlaşdırılması;
4. Müxtəlif şəraitdə asılı olaraq infeksiyaya yoluxa biləcək risk qruplarının aydınlaşdırılması;
5. Hər hansı bir infeksiya zamanı epidemik prosesin başvermə səbəblərini, şəraiti aydınlaşdırmaq;
6. Profilaktik tədbirlərin hazırlanması və onun həyata keçirilməsi vaxtının göstərilməsi;
7. Aparılan tədbirlər üzərində nəzarətin qoyulması;
8. Epidemioloji vəziyyət haqqında dövrü proqnozun işlənməsi;

Epidemioloji proses hər bir nozoloji forma infeksiyon xəstəliklər üçün hazırlanmış kompleks proqram əsasında həyata keçirilir. Zoonoz infeksiyalara epidemioloji nəzarətin aparılması bir qədər fərqlidir. Antroponozlardan fərqli olaraq bu infeksiyalarda infeksiya mənbəyi yoluxuş heyvanlar hesab olunurlar və bu xəstəliklərdə xəstə insanların təcrid edilməsi infeksiyanın yayılmasının qarşısını almır.

Epidemik ocaq epizotik ocaqların hesabına yaranmış olur və bu ocaqlar sərbəst olub insanların xəstələnmələrindən asılı olmayaraq baş verir. Ocağın sönməyi insanların epizotik ocaqlarla əlaqəsi kəsildikdən sonra baş verir. Ona görə də zoonozlarda kompleks epidemioloji nəzarət həyata keçirilir.

Ədəbiyyat

1. İ.Ə. Ağayev, X.N. Xələfli, F.Ş. Tağıyeva. Epidemiologiya. Dərslük, Bakı: Şərq-Qərb nəşriyyatı, 2012, 728 s
2. Беляков В. Д., Яфаев Р. Х. Эпидемиология.- Москва, 1989.
3. Черкасский Б. Л. Руководство по общей эпидемиологии. М, 2001.
4. Инфекционные болезни и эпидемиология: Учебник / В.И. Покровский, С.Г. Пак, Н.И. Брико, Б.К. Данилкин. - 2-е изд. - М.: ГЭОТАР-Медиа, 2007. 816 с.
5. Зуева З.Л., Яфаев Р.Х. «Эпидемиология», Санкт-Петербург. 2005